

Krzysztof Głowiak

PRZESŁANKI I SKUTKI PRAWNE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM I W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM

1. Wstęp

W każdym małżeństwie i w każdej rodzinie przynajmniej czasami pojawiają się różnego rodzaju trudności, nieporozumienia, konflikty, problemy materialne, wychowawcze czy zdrowotne. Nie oznacza to jednak, że instytucja małżeństwa i rodziny jest błędna albo niepotrzebna. Oznacza to jedynie, że ludzie, którzy żyją w małżeństwie i rodzinie, nie są kimś doskonałym. Z tego względu trudności i zagrożenia pojawiają się w każdej grupie, którą tworzą ludzie, a zatem w grupach rówieśniczych, szkolnych, zawodowych, politycznych. Jednak trudności czy konflikty małżeńskie i rodzinne są odczuwane w sposób najbardziej bolesny, gdyż dotyczą ludzi, którzy są sobie najbliżsi i którzy odczuwają najsilniejszą więź emocjonalną. Nawet drobne sprzeczki między małżonkami czy między rodzicami a dziećmi prowadzą do silnych lęków, łez i nieprzespanych nocy, do wielkiego cierpienia i przygnębienia. Nikim tak się nie cieszymy, jak naszymi bliskimi, gdy życie małżeńskie i rodzinne układa się harmonijnie i szczęśliwie, ale nikt nie może nas zranić tak głęboko, jak osoby z najbliższej rodziny, gdy pojawiają się między nami napięcia, konflikty i krzywdy.

Rodzina jest podstawowym miejscem, w którym doświadczamy miłości, poczucia bezpieczeństwa oraz osobistej wartości, dlatego skrajnie bolesne przeżycia i lęki pojawiają się wtedy, gdy grozi całkowity rozkład rodziny.

Taka groźba pojawia się najczęściej wtedy, gdy ktoś z małżonków przeżywa głęboki kryzys osobisty, który sprawia, że w życie rodzinne wkradają się zdrady małżeńskie, alkoholizm, narkomania, przemoc, wykorzystanie seksualne czy inne zjawiska, które sprawiają, że wspólne życie staje się koszmarem. W takiej sytuacji wielu ludziom wydaje się, że najprostszym rozwiązaniem będzie rozwód. W rzeczywistości jest to zwykle najgorsze rozwiązanie, gdyż powoduje pojawienie się nowych problemów w miejsce tych, które usiłujemy rozwiązać. Z drugiej strony nie ma wątpliwości, że bywają poważne sytuacje kryzysowe, że życie pod jednym dachem nie jest już możliwe. Tak się dzieje np. w sytuacji drastycznej przemocy, krzywdy czy choroby psychicznej. Wtedy można zdecydować się na separację, która jest rozwiązaniem znacznie mniej bolesnym niż rozwód, i która jest dopuszczalna dla małżeństw sakramentalnych, czyli zawartych w Kościele katolickim, a takich małżeństw jest zdecydowanie najwięcej w naszym kraju. Małżonkowie żyjący w separacji nie wchodzą w nowe związki małżeńskie i w ten sposób zachowują wierność wobec złożonej przez siebie przysięgi małżeńskiej.

Kościół katolicki ustanowił instytucję separacji, gdyż żaden człowiek nie jest zobowiązany do heroizmu ani do męczeństwa, a dojrzała miłość nie oznacza naiwności, tolerowania zła, ani poddawania się krzywdzie. Jeśli wszystkie dostępne środki ratowania małżeństwa i rodziny zostały wyczerpane, a mimo to krzywdzący nas członek rodziny nie zmienia się i nie wyciąga wniosków z naszej miłości, cierpliwości i cierpienia, to spełnione są warunki, by zdecydować się na separację. W polskich warunkach najczęściej dzieje się tak w sytuacji choroby alkoholowej, zwłaszcza wtedy, gdy wiąże się ona ze zdradami małżeńskimi, z przemocą, z bolesnymi cierpieniami współmałżonka i dzieci. W takiej sytuacji może nie być innego wyjścia, jak tylko fizyczne odseparowanie się od alkoholika czy alkoholiczki, gdyż tylko wtedy rodzina może skutecznie się bronić przed kolejnymi krzywdami, a osoba uzależniona ma szansę doświadczyć wszystkich konsekwencji choroby alkoholowej, a to jest podstawowy warunek, by zdecydować się na zaprzestanie picia oraz na podjęcie terapii.

Dlatego też, rozwód nie zawsze musi być jedynym zakończeniem kryzysu w związku, lepszym i wygodniejszym rozwiązaniem może być separacja małżonków. Większość małżeństw wybiera właśnie tę formę legalnego rozstania, ponieważ łatwiej uzyskać ją w sądzie, ponosząc przy tym niższe koszty, na korzyść przemawia jeszcze to, że spotyka się ona z większą aprobatą ze strony katolickich duchownych. Rozwód przekreśla bowiem w oczach duchownych związek małżeński całkowicie, separację natomiast

można znieść i gdy okres nieporozumienia w związku minie, przywrócić małżeństwo do życia.

Separacja jest często rozwiązaniem dla osób, które chcą od siebie odpocząć, jednocześnie zabezpieczając swój interes prawny. Separacja stanowi alternatywę dla rozwodu dla osób, które z różnych względów, w tym religijnych, nie akceptują instytucji rozwodu.

Wyraz separacja składa się z dwóch części. Pierwsza część jako przedrostek *se* – oznacza odsunięcie, oddalenie, natomiast druga część tego wyrazu: *pars, partis*, oznacza w tych okolicznościach męża lub żonę¹.

Separacja wywodzi się z prawa kanonicznego. Pojęcie to jest powszechnie utożsamiane z tzw. *divortium semiplenum*, które praktycznie oznacza rozłączenie małżonków i pozbawienie małżonka, który jest przyczyną separacji, „prawa do wspólnego łoża, stołu i zamieszkania”, *separatio a toro, mensa et cohabitatione*². Jest to tzw. separacja niepełna lub połowiczna (*divortium imperfectum, separatio*), która nie rozwiązuje związku małżeńskiego, w odróżnieniu od *divortium perfectum, separatio vinculum*, nazywanej separacją całkowitą lub rozwodem³. Separacja jest zawieszeniem niektórych praw i obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa, które nie powodują jego rozwiązania bez prawa wstępowania przez któregokolwiek z małżonków w nowy związek małżeński⁴. Jest stanem, w którym sam węzeł małżeński pozostaje nietknięty, ale dla ważnych przyczyn dochodzi do zerwania przez strony wspólnego pożycia⁵.

Dokonując analizy słowa *separatio*, można powiedzieć, że zanim nastąpi separacja między małżonkami, musi najpierw dojść pomiędzy nimi do konfliktu, a jeżeli nie zostanie on złagodzony, może przerodzić się w trwałą niezgodę, niechęć, aż w końcu może dojść do rozłamu, do separacji⁶.

W dyskusjach nad separacją w kwestii terminologii można zauważyć, że używa się zamiennie pewnych pojęć, które mają różne zakresy znaczeniowe. Chodzi o: a) pojęcie separacji w ogóle, b) pojęcie separacji faktycznej, nazywanej rozłączeniem, będącej stanem faktycznym wytworzonym przez

¹ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006, s. 9.

² U. Kalina-Prasznic, *Encyklopedia prawa*, C.H.Beck, Warszawa 1999, s. 701.

³ F. M. Cappello, *Tractatus canonico moralis de sacramentis iuxta codicem iuris canonici. De matrimonio*, Taurinorum Augustae, Roma 1923, s. 864.

⁴ M. Bańko, *Inny słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2000, s. 565.

⁵ S. Biskupski, *Prawo małżeńskie kościoła katolickiego*, Warszawa 1956, s. 428.

⁶ P. Kasprzyk, *Separacja prawna w świetle znowelizowanego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, RNP 10(2000), s. 211-212.

samych małżonków, c) separacji prawnej, którą można określić też jako separację formalną, regulującą sprawy na drodze prawnej w sferze jednostkowej. Poprzez uregulowanie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, jest ona instytucją prawa polskiego będącą zespołem przepisów określających przyczyny, warunki, sposób przeprowadzenia i skutki separacji małżonków⁷.

Krótko charakteryzując separację faktyczną, należy stwierdzić, że wiele małżeństw przeżywa w pewnym momencie kryzys, dochodzi do złamania planów życiowych, braku zaufania do współmałżonka. Większość z nich lepiej lub gorzej potrafi rozwiązać te problemy. Zdarza się jednak, że przeżywany przez małżonków kryzys jest na tyle silny, że nie potrafią, czasem wręcz nie chcą go przezwyciężyć, a jedyną możliwość wyjścia z zaistniałej sytuacji upatrują tylko w odejściu od siebie i życiu oddzielnie, nie podejmując starań o rozwiązanie małżeństwa. Prowadzi to do podjęcia decyzji przez jednego lub oboje małżonków o zerwaniu wspólnego pożycia małżeńskiego, bez ingerencji sądu, własnym autorytetem. W efekcie powstaje sytuacja, którą określa się mianem separacji faktycznej lub rozłączenia⁸.

Separacja prawna powstaje poprzez sądowe orzeczenie, dokonane zgodnie z prawem, na wniosek uprawnionego małżonka lub małżonków, po zweryfikowaniu, przytoczonych powodów separacyjnych. Orzeczenie to rozstrzyga jednocześnie o skutkach prawnych ustanowionej separacji małżonków. Skutkiem takiej separacji jest zniesienie praw obowiązków zarówno niemajątkowych, jak i majątkowych, wynikających z zawarcia małżeństwa, bez rozwiązywania węzła małżeńskiego, a co za tym idzie możliwości zawarcia nowego związku⁹. Małżonka, wobec którego została orzeczona separacja, określamy mianem „małżonek pozostający w separacji”. Separacją prawną, zwana też separacją formalną oznacza więc jednostkową regulację w płaszczyźnie prawnej, określającą prawa i obowiązki separowanych małżonków¹⁰.

W dyskusji nad wprowadzeniem instytucji separacji do prawa polskiego oprócz nazwy „separacja”, brany był także pod uwagę termin „rozłączenie”. Terminem „rozłączenie” posłużono się już w art. 107 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, zwrotem: „żyją w rozłączeniu” na oznaczenie faktycz-

⁷ J.S. Piątkowski, *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Ossolineum, Wrocław 1985, s. 234-235.

⁸ P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2003, s. 31.

⁹ B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 115.

¹⁰ J. Ordyński, *O separacji, rozwodach i nieważności małżeństw*, Warszawa-Kraków 1925, s. 5.

nego zerwania wspólnoty małżeńskiej, bez orzeczenia sądowego w tym względzie. Autorzy określają ten stan posługując się zamiennie terminami – „separacja faktyczna”, „separacja prawna” lub „orzeczona, czy jedynie „separacja”¹¹.

Z czasem dojdzie do rozdzielenia, a co za tym idzie, uproszczenia nazewnictwa w tym zakresie i miana „separacja” jednoznacznie będzie się używać na określenie sytuacji powstałej przez sądowe jej orzeczenie, natomiast separację faktyczną określać terminem – „rozłączenie”. Takie uproszczenie jest potrzebne i jest to pewna propozycja rozwiązania tej kwestii¹².

W systemach prawnych, które nie regulują instytucji rozwodu, separacja stwarza jedyną możliwość prawnego usankcjonowania rozłączenia małżonków. Natomiast tam, gdzie rozwód i separacja „współistnieją” obok siebie, instytucja separacji daje np. małżonkom związanym ślubem kościelnym⁷ którzy ze względów światopoglądowych odrzucają rozwód, możliwość rozwiązania swoich trudnych spraw¹³.

2. Skutki prawne separacji w prawie kanonicznym

Kościół, znając realia życia małżeńskiego, instytucję separacji, zwaną rozłączeniem od stołu i łoża, wprowadził i pozwalał stosować od pierwszych wieków chrześcijaństwa, co wynika zarówno z tekstów pism Ojców Kościoła, jak i z oficjalnych dokumentów soborowych. Była ona znana prawodawstwu kościelnemu przedkodeksowemu, jak i w pierwszym Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁴

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. separację małżeńską regulował w księdze III zatytułowanej *De rebus*, w tytule VII *De matrimonio*, w rozdziale X *De separatione coniugum*, artykule II *De separatione tori, mensae et habitationis*¹⁵. W księdze IV *De processibus* nie było żadnego kanonu dotyczącego postępowania w sprawie o separację. Kodeks wyraźnie nakładał na małżonków obowiązek zachowania wspólnoty życia małżeńskiego.

¹¹ J. Panowicz-Lipska, *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, PIP 10(1999), s. 16.

¹² E. Marie, *Ehe und Familienrecht von A-Z*, Beck, München 1999, s. 243.

¹³ *Ibidem*, s. 243.

¹⁴ G. Dzierżon, *Separacja stała podczas trwania węzła małżeńskiego*, „*Ius Matrimoniale*”, 5(2000), s. 151-158.

¹⁵ *Ibidem*, s. 151-158.

Obowiązek ten w sposób bezpośredni wpływa a charakteru i celów małżeństwa¹⁶.

Obecnie obowiązują przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983r. (określają one instytucję separacji w kan. 1151-1155), oraz Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, promulgowany w 1990 r.¹⁷

W terminologii kanonistycznej pojęcie „rozłączenie małżonków”, z języka łacińskiego nazywane (*De separatione coniugum*), rozumiane jest jako rozwiązanie węzła małżeńskiego (*De dissolutione vinculi*; CIC c. 1141 i n.) lub separacja podczas trwania węzła (*De separatione manente vinculo*; CIC c. 1151 i n.), czyli rozłączenie małżonków, bez możliwości zawierania ponownego małżeństwa¹⁸.

Separacja małżeńska jest zaniechaniem wspólnoty życia dwojga małżonków z zachowaniem trwałości węzła małżeńskiego¹⁹.

Separacja małżonków zwalnia ich z obowiązku wspólnego zamieszkania i przerywania małżeńskiego pożycia przy dalszym trwaniu zawartego przez nich małżeństwa²⁰.

Przesłanką separacji określoną w Kodeksie Prawa Kanonicznego jest cudzołóstwo jednego ze współmałżonków, chyba że drugi małżonek zgodził się na nie albo stał się przyczyną, bądź sam też popełnił cudzołóstwo²¹. Cudzołóstwo nie stanowi również prawa do separacji gdy wyraźnie lub milcząco zostało wybaczone przez stronę niewinną.

Powodowanie poważnego niebezpieczeństwa dla duszy lub ciała współmałżonka albo potomstwa lub w inny sposób czynienia wspólnego życia zbyt trudnym (gdy współmałżonek jest brutalny, nietolerancyjny, prowokuje do popełniania grzechów, naraża dobro duchowe itp.) daje drugiej stronie przyczynę umożliwiającą przeprowadzenie separacji²².

¹⁶ P.H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, Paderborn 1954, s. 368.

¹⁷ F.M. Cappello, *Tractatus...*, op. cit., s. 864.

¹⁸ P. Kasprzyk, *Separacja...*, op. cit., s. 49.

¹⁹ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne separacji małżonków*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007 rok, s. 50.

²⁰ KPK, kan. 1151.

²¹ KPK, kan. 1152.

²² KPK, kan. 1153.

Prawodawca kodeksowy zachęca, aby po ustaniu przyczyny separacji we wszystkich przypadkach małżonkowie wznowili współżycie małżeńskie o ile władza kościelna nie postanowi inaczej²³.

Separacja małżonków wiąże się z troską o odpowiednie utrzymanie i wychowanie potomstwa – o czym rozstrzyga dekret ordynariusza miejsca, lub wyrok sądowy²⁴. Z reguły wychowanie potomstwa należy do strony niewinnej, ale niekiedy dobro dzieci wymaga, aby je powierzyć wychowaniu krewnym, lub oddać je do zakładu opiekuńczego.

Prawodawca kodeksowy stwierdza, że jest sprawą godną pochwały, aby małżonek niewinny zrzekł się prawa do separacji jeśli realnie ocenia dobrą wolę współmałżonka, co stanowić będzie wyraz ewangelicznej postawy i dojrzałości małżonków²⁵.

Małżonkowie po orzeczeniu separacji uzyskują prawo do życia w rozłączeniu (mimo dalszego trwania węzła), ale nadal mają uprawnienia do korzystania z sakramentów świętych i udziału w życiu kościoła (prawa takiego nie mają osoby rozwiedzione).

Instytucja ta z pewnością stwarza możliwość namysłu i gruntownej refleksji nad decyzją o rozwiązaniu małżeństwa przez rozwód²⁶. Poza tym instytucja separacji stanowi dla rozpadających się małżeństw alternatywę w stosunku do rozwodu, a tym samym spełnia rolę środka ochrony przekonań religijnych, daje szansę na zapewnienie pozytywnego rozwoju psychologicznego dzieci, a także poczucie bezpieczeństwa dla całej rodziny²⁷.

Separacja w oparciu o uwarunkowania światopoglądowe i Kodeks Prawa Kanonicznego chroni nie tylko trwałość, ale i nierozzerwalność małżeństwa, a także często pozwala usunąć domniemane przyczyny konfliktów, odbudować wzajemne relacje między małżonkami (i dziećmi) sprzyjając powrotowi do związku²⁸.

Aby jednak separacja spełniała swoją funkcję restytucyjną, małżonkowie muszą chcieć powrócić do wspólnoty małżeńskiej i w tym celu powinni podejmować określone działania. Powinni mieć świadomość, że małżeństwo jest czymś trwałym i nie można go rozwiązać zbyt pochopnie, natomiast

²³ KPK, kan. 1153 § 2.

²⁴ KPK, kan. 1154.

²⁵ KPK, kan. 1155.

²⁶ R. Sztuchmiller, *Czy separacja jest potrzebna*, „Słowo Powszechne”, 13349(1992), s. 2.

²⁷ J. Filarski, *Ochrona nierozzerwalności małżeństwa w prawie kanonicznym oraz trwałości małżeństwa w prawie polskim*, „Miesięcznik Pastorski Płocki”, 7(2000), s. 388.

²⁸ E. Holewińska-Lapińska, *Orzekanie...*, s. 16.

wspólnota małżeńska, która stanowi istotny element każdego związku małżeńskiego, jest czymś, co tworzy się poprzez fakt jego zawarcia i trwa, i jest dziełem małżonków wymagającym często wielu wyrzeczeń i ofiarności²⁹.

Orzeczenie sądu kościelnego dotyczące separacji zgodnie z przepisami prawa kanonicznego kan. 1692 mówi iż, nie mając oparcia w orzeczeniach sądów państwowych zgodnie z przepisami prawa cywilnego nie powoduje skutków cywilnoprawnych (dotyczących spraw majątkowych, alimentacyjnych, wychowania dzieci itp.). Dlatego biskup diecezjalny pobytu małżonków może udzielić małżonkom zezwolenia na zwrócenie się do sądu świeckiego gdy można przewidzieć, że wyrok cywilny w sprawie separacji nie będzie przeciwny prawu Bożemu³⁰.

Prawo kanoniczne utrzymuje, że separacja małżonków ochrzczonych może być zarządzona dekretem biskupa diecezjalnego, albo wyrokiem sądu kościelnego lub państwowego³¹.

3. Skutki separacji w polskim prawie cywilnym

Po odzyskaniu w 1918 r. przez Polskę niepodległości w dziedzinie prawa małżeńskiego obowiązywały różne systemy prawne, pochodzące z czasów zaborów, sprzeczne ze sobą co do poglądu na istotę małżeństwa, regulujące w sposób odmienny instytucję rozdziału od stołu i łoża. Ustawy te uregulowane w odrębnych przepisach dzielnicowych, zostały przyjęte i wraz z ustawami uchwalonymi już w niepodległej Polsce dla całego kraju, chodzi szczególnie o ustawę z 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych i ustawę o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych z 2 sierpnia 1926r., obowiązywały aż do 1 stycznia 1946r³².

Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 r. nowy rząd postanowił podjąć prace nad unifikacją prawa cywilnego, w tym prawa małżeńskiego. Wykorzystując dorobek powołanej II Rzeczypospolitej Komisji Kodyfikacyjnej z tego zakresu, w Ministerstwie Sprawiedliwości opracowane i wydane zostały dwa dekrety: dekret prezydenta z 25 września 1945 r. „Prawo

²⁹ Z. Krzemiński, *Separacja, Komentarz do przepisów, Orzecznictwo, Piśmiennictwo, Wzory Pism*, „Palestra”, 1(2000), s. 3-4.

³⁰ A. Sylwestrzak, *Skutki...*, s.37.

³¹ KPK, kan. 1692§ 1-2.

³² P. Kasprzyk, *Separacja...*, s. 79.

małżeńskie³³, i dekret z 29 maja 1946 r., zawierający prawo małżeńskie majątkowe³⁴. Jakkolwiek dekret z 25 września 1945 r. zasadniczo oparty był na projekcie z 1929 e., to jednak różnił się od niego w wielu punktach oraz w paru zasadniczych zagadnieniach. Do zasadniczych różnic należy zaliczyć zerwanie z wyznaniowym charakterem małżeństwa i przyznanie mocy prawnej wyłącznie ślubom zawartym przed urzędnikiem stanu cywilnego, wprowadzenie zasady równouprawnienia małżonków i równouprawnienia wszystkich dzieci, zarówno pochodzących z małżeństwa, jak i pozamałżeńskich³⁵.

Pominięto instytucję separacji małżeńskiej, a przyjęto wyłącznie instytucję rozwodu jako podstawowej formy regulacji spraw małżonków w przypadku rozkładu pożycia. Rozwód przewidziany był jako środek nadzwyczajny do rozwiązania małżeństwa, które uległo ostatecznemu rozbiciu i wskutek tego nie miało nigdy w przyszłości spełniać swojej roli społecznej³⁶.

Kiedy 1 stycznia 1946 r. wprowadzono rozwody na terenie całego kraju, pominięto instytucję separacji prawnej jako zbędną, a wręcz zdaniem niektórych szkodliwą, gdyż małżeństwo w czasie orzeczonej separacji „staje się żywym trupem; każdy z małżonków żyje własnym życiem, powstają związki nieślubne i dzieci nieślubne, co nie sprzyja wychowaniu i przygotowaniu do życia i pracy obywateli, świadomych swych obowiązków wobec państwa”³⁷.

Kodeks rodzinny z 1950 r.³⁸, tak jak i dekret Prawo małżeńskie z 1945 r., instytucji separacji nie ujmował. Również Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25 lutego 1964 r.³⁹ pominął instytucję separacji i ograniczył się tylko do rozwodu. W związku z tym w prawie polskim do 16 grudnia 1999 r., można mówić o separacji małżonków tylko jako o stanie faktycznym⁴⁰ albo właściwiej – o rozłączeniu, z którym wiązały się pewne skutki prawne⁴¹.

³³ Dz. U. RP 1945 nr 48 poz. 270.

³⁴ Dz. U. RP 1946 nr 31 poz. 196.

³⁵ P. Kasprzyk, *Separacja...*, op. cit., s.133.

³⁶ J. Gwiazdomorski, *Polskie prawo małżeńskie*, Kraków 1948, s. 10.

³⁷ S. Bancierz, *Nowe prawo małżeńskie*, Łódź 1945, s. 11.

³⁸ Dz. U. 1950 nr 34 poz. 308.

³⁹ Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59.

⁴⁰ J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 89.

⁴¹ I. Panowicz-Lipska, *Skutki prawne separacji faktycznej*, Poznań 1991, s. 63-145.

Dopiero po 1989 r., kiedy w Polsce dokonały się przemiany ustrojowe, podniosły się poważne głosy domagające się przywrócenia separacji prawnej⁴². Ostatecznie Sejm przyjął ustawę o zmianie ustaw z dnia 21 maja 1999 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, tym samym wprowadzając do naszego systemu prawnego instytucję separacji Dz. U. Nr 52 poz. 532, która weszła w życie dnia 16 grudnia 1999 roku⁴³. Wprowadzenie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego tej instytucji jest znaczącym krokiem w kierunku poszerzenia środków prawnych, mających na celu pomoc tym małżonkom, których małżeństwo przeżywa poważny kryzys. Jest to również pewna zmiana w sposobie patrzenia na instytucję małżeństwa, gdyż ustawodawca, regulując w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym separację, widzi potrzebę rozwiązania, które jest mniej drastyczne od rozwodu⁴⁴.

Przepisy o separacji tworzą dział V „Separacja” art. 61¹- 61⁶ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w tytule I „Małżeństwo”. Przepisy o separacji zostały zamieszczone po Dziale IV „Ustanie małżeństwa”, ponieważ zawierają do nich odesłania.

Jest to więc stosunkowo młoda instytucja, która w swoim założeniu powinna służyć przywróceniu prawidłowego funkcjonowania małżeństwa. Nie można też pominąć znaczenia separacji dla osób, które przykładowo z przyczyn religijnych nie uznają rozwodów. Separacja ma więc służyć uregulowaniu sytuacji prawnej małżonków, którzy nie chcąc rozwodu decydują się na zerwanie pożycia małżeńskiego. Co do zasady, separacja powinna być czasowym rozwiązaniem dla małżonków między którymi nastąpił rozkład pożycia natomiast trwałość rozkładu pożycia jest już pozytywną przesłanką rozwodu. Zważywszy jednak na to, że niektóre osoby ze względów poglądowych nie uznają instytucji rozwodu separacja może okazać się dla nich trwałym rozwiązaniem⁴⁵.

Zwolennicy tej instytucji zakładali, że po jej wprowadzeniu w państwie, którego obywatele są w przeważającej większości katolikami, separacja jako instytucja prawna jest pożądana, oczekiwana i potrzebna. Twierdzili, że jej wprowadzenie zakończy etap „dyskryminacji” katolików, którzy – w przypadku niemożności kontynuowania pożycia małżeńskiego – popadali

⁴² A. Strzembosz, *O zrównanie w prawie rodzinnym wierzących z niewierzącymi*, „Rzeczpospolita”, 12(1992), s. 6.

⁴³ J. Grzebińska, *Rozwód i separacja pomiędzy małżonkami, Akty prawne i majątkowe*, Warszawa 2010, s. 13.

⁴⁴ J. Panowicz-Lipska, *Instytucja...*, s. 11.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 13.

w konflikt z sumienia, decydując się na rozwód. Według nich wprowadzenie instytucji separacji oznacza poszerzenie praw i wolności obywatelskich realizujących się w życiu publicznym w prawidłowo funkcjonującym systemie prawa. Uważali, że umocni rodzinę, stworzy szansę pojednania małżonkom po okresie „wyciszenia” konfliktów dzięki orzeczeniu separacji⁴⁶.

Przeciwnicy pamiętali głównie o kanonicznym rodowodzie separacji, dopatrywali się w jej wprowadzeniu „klerykalizacji” polskiego prawa i życia społecznego. Nie oczekiwali umocnienia rodziny dzięki orzekaniu separacji. Obawiali się natomiast, że osoby pozostające w małżeństwach w stanie separacji prawnej będą nawiązywały konkubinaty, co będzie nadal źródłem różnych komplikacji prawnych w sferze stosunków majątkowych oraz będzie niekorzystne dla dzieci pochodzących z niesformalizowanych przez małżeństwo związków rodzinnych⁴⁷.

Nasz ustawodawca, wprowadzając do systemu prawnego instytucję separacji, przyjął model niezależności instytucji separacji i rozwodu. Model ten spotkał się z aprobatą; uznano, że jest on właściwy, ponadto jego zaletą jest to, iż daje małżonkom przeżywającym kryzys możliwość wyboru pomiędzy orzeczeniem separacji a orzeczeniem rozwodu⁴⁸.

Dla orzeczenia separacji zgodnie z art. 61¹§1 wystarcza zupełny rozkład pożycia między małżonkami (nie musi być trwały w przeciwieństwie do rozwodu). W związkach gdzie wystąpił zupełny i trwały rozkład pożycia małżeńskiego każde z małżonków może zdecydować o żądaniu orzeczenia rozwodu czy separacji. W przypadku uzasadnionego żądania jeżeli jedno z małżonków żąda orzeczenia rozwodu a drugie separacji sąd orzeka rozwód⁴⁹.

Podobnie jak przy rozwodzie istnieją przesłanki negatywne orzeczenia separacji. Orzeczenie separacji nie jest dopuszczalne zgodnie z art. 61¹§2 jeżeli wskutek niej miałoby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków, albo jeżeli orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Należy wyjaśnić, że wspólnymi małoletnimi dziećmi będą również dzieci przysposobione przez oboje małżonków, lub dzieci jednego małżonka przysposobione przez drugiego. Nie będzie wykluczało możliwości orzeczenia separacji posiadanie pełnoletnich dzieci, ale jeszcze nie samodzielnych, które potrzebują pomocy rodziców, czy wychowanie dziecka jednego

⁴⁶ Ibidem, s. 25.

⁴⁷ Ibidem, s. 25.

⁴⁸ J.J. Skoczylas, *Separacja nową instytucją prawa cywilnego*, PAK 2(2000), s. 62.

⁴⁹ I. Lewandowska, *Rozwody, separacje, alimenty*, Warszawa 2010, s. 70.

małżonka przez drugiego małżonka (dziecko nie przysposobione)⁵⁰. Jeśli chodzi o dobro wspólnych małoletnich dzieci to pod pojęciem tym należy umieścić wszystko (elementy materialne jak i nie materialne) co wpływa na prawidłowy rozwój dziecka potwierdzone opinią psychologa z ośrodka rodzinnego⁵¹. Pod pojęciem zasad współżycia społecznego są ujęte zasady moralne i obyczajowe.

Pozytywną przesłanką orzeczenia separacji zgodnie z art. 61¹ § 3 jeżeli małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków.

Jeżeli jeden z małżonków żąda orzeczenia separacji, a drugi orzeczenia rozwodu i żądanie to jest uzasadnione, sąd orzeka rozwód⁵².

Jeżeli jednak orzeczenie rozwodu nie jest dopuszczalne, a żądanie orzeczenia separacji jest uzasadnione sąd orzeka separację⁵³. Przepis ten daje wyraz zasadzie równego traktowania małżonków. Wprowadzenie instytucji separacji nie stanowi ograniczenia dla orzekania rozwodów. Sąd orzekając separację (tak jak przy rozwodzie) ustala, które z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia

Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy art. 57 i art. 58⁵⁴.

Orzekając rozwód na podstawie zgodnego żądania małżonków sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia⁵⁵. Sąd orzekając separację (tak jak przy rozwodzie) ustala, który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia.

Orzekając separację na podstawie zgodnego żądania małżonków, sąd nie orzeka o winie rozkładu pożycia. W tym przypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy⁵⁶.

Jeżeli małżonkowie zgłoszą zgodny wniosek sąd zaniecha orzekania o winie.

⁵⁰ J. Grzebińska, *Rozwód...*, op. cit., s. 17.

⁵¹ K. Klukowska, *Jak się mądrze rozwieść*, „Gazeta Wyborcza”, 226(2010), s. 21.

⁵² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 61¹ § 3 (Dz. U. nr 9 poz. 59 z późn. zm.).

⁵³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 61² § 2.

⁵⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 61³ § 1.

⁵⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 57 § 1.

⁵⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 58.

Stosownie do art. 58 sąd orzekając separację rozstrzyga o władzy rodzicielskiej obojga małżonków i utrzymaniu kontaktów nad wspólnymi małoletnimi dziećmi, o wysokości kosztów każdego z małżonków utrzymania i wychowania dzieci, o sposobie korzystania ze wspólnego mieszkania. Na wniosek jednego małżonków sąd orzekając separację może dokonać podziału majątku wspólnego⁵⁷.

Zgodnie z art. 61⁴§ 1 orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej⁵⁸.

Przy ocenie skutków separacji należy stosować przepisy dotyczące skutków rozwodu z uwzględnieniem odrębności skutków charakterystycznych tylko dla rozwodu.

Małżonek pozostający w separacji nie może zawrzeć małżeństwa⁵⁹. Przy rozwodzie następuje zniesienie węzła małżeńskiego i możliwe jest ponowne zawarcie związku.

Zgodnie z art. 61⁴§ 3 jeżeli wymagają tego względy słuszności, małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy. Obowiązek wzajemnej pomocy uzależniony jest od względów słuszności⁶⁰. Przykładem sytuacji, która wymagałaby pomocy drugiego małżonka mógłby być np. wypadek lub ciężka choroba.

Zgodnie z art. 61⁴§4 do obowiązku dostarczenia środków utrzymania przez jednego z małżonków pozostających w separacji drugiemu stosuje się odpowiednio przepisy art. 60 z wyjątkiem § 3⁶¹.

Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka rozwiedzonego dostarczenia środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego⁶². Jeżeli jeden z małżonków został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, a rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego, sąd na żądanie małżonka niewinnego może orzec, że małżonek wyłącznie winny obowiązany jest przyczynić się w odpowiednim zakresie do zaspokojenia usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego chociażby ten nie znajdował się w niedostatku.

⁵⁷ I. Lewandowska, *Rozwody...*, op. cit., s. 86.

⁵⁸ J. Grzelińska, *Rozwód...*, s. 23.

⁵⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 61⁴ § 2.

⁶⁰ I. Lewandowska, *Rozwody...*, s. 69.

⁶¹ J. Grzelińska: *Rozwód...*, s. 28.

⁶² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 60§1 i 2.

Jak wynika z powyższego, istotną kwestią jest orzeczenie o winie rozkładu pożycia. Sąd orzekając separację na podstawie zgodnego żądania małżonków nie orzeka o winie rozkładu pożycia, więc skutki są takie jak gdyby żaden z nich nie ponosił winy⁶³.

Zgodnie z art. 61⁶§ 1-3 na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o zniesieniu separacji. Z chwilą zniesienia separacji ustają jej skutki. Znosząc separację, sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków⁶⁴.

Jeżeli okaże się że separacja była tylko okresem przejściowym stwarzającym małżonkom warunki do przemyśleń i podjęcia kroków do rozwiązania konfliktów, i zgodnego powrotu do pożycia małżeńskiego w takiej sytuacji sąd na zgodne żądanie małżonków orzeknie o zniesieniu separacji⁶⁵. Na zgodny wniosek małżonków sąd orzeka o utrzymaniu między małżonkami rozdzielności majątkowej.

Separacja orzeczona przez sąd może stać się – przy prawidłowej postawie małżonków chcących naprawy swojego związku i sędziego opowiadającego się za trwałością związku małżeńskiego – krokiem w kierunku łagodzenia konfliktów małżeńskich. Jedną z funkcji instytucji separacji małżeńskiej jest więc stworzenie możliwości pojednania małżonków, ułatwienie porządkowania spraw osobistych, rodzinnych, prawnych i majątkowych małżonków pozostających w faktycznym rozłączeniu. Instytucja separacji spełnia również funkcję surogatu rozwodu dla osób wyznania katolickiego, zapewniając rozstrzygnięcia niebudzące sprzeciwu wobec nauki Kościoła katolickiego o nierozwiązalności węzła małżeńskiego⁶⁶.

4. Wnioski

Separacja nie jest odwołaniem miłości, lecz jest okazywaniem miłości w sposób dostosowany do sytuacji dramatycznego kryzysu i zagrożenia. Najbliżsi separują się fizycznie od kogoś z rodziny, gdyż przekonali się, że tylko poprzez taką twardą miłość mogą pomóc, spowodować, by zastanowił

⁶³ J. Grzebińska, *Rozwód...*, s. 30.

⁶⁴ Z. Krzemiński, *Separacje, Praktyczny komentarz, Orzecznictwo, Piśmiennictwo, Wzory pism, Wydanie III*, Warszawa 2006, s. 13.

⁶⁵ E. Holewińska-Lapińska, *Zniesienie separacji orzeczone przez polskie sądy do dnia 30 czerwca 2002 roku*, PS 6(2003), s. 128 i n.

⁶⁶ W. Chrzanowski, *Problem ochrony trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym*, „Kościelne Prawo Procesowe, Materiały i Studia”, 1(1999), s. 29.

się on nad swoim postępowaniem oraz by zmienił swoje życie. Separacja nie jest zatem odwołaniem miłości, lecz dostosowaniem do skrajnie trudnej i bolesnej sytuacji, w której znalazła się dana rodzina. Separacja przeprowadzona przed sądem nie narusza przysięgi małżeńskiej, gdyż ten, kto decyduje się na separację, czyni to z nadzieją, że jego współmałżonek zrozumie swoje błędy i że w przyszłości będzie znowu możliwe wspólne życie małżeńskie i rodzinne. Separacja jest bolesną, z konieczności, reakcją na głęboki kryzys osobowy współmałżonka. W obliczu sytuacji skrajnych trzeba pamiętać, że nawet w małżeństwie tylko miłość jest nieodwołana. Natomiast wszystko inne może być odwołane, np. wspólne mieszkanie, wspólna majątkowa, wspólne wychowywanie dzieci, współżycie seksualne. To wszystko bowiem zakłada miłość, dojrzałość, odpowiedzialność, uczciwość i wzajemny szacunek ze strony obydwu małżonków.

Chciałem zaznaczyć iż, pomimo deklarowanych w Polsce postaw prorodzinnych (której obywatele w przeważającej większości są katolikami) przez Kodeks Prawa Kanonicznego oraz przez normy Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego tradycyjna koncepcja małżeństwa i rodziny jest zagrożona.

Separacja jako instytucja prawa rodzinnego w ustawodawstwie cywilnym zwalnia małżonków z określonych uprawnień i obowiązków wynikających z trwającego nadal węzła małżeńskiego wykluczającego zawarcie kolejnego małżeństwa, ale umożliwiające realizowanie innych celów społecznych.

Rozwód cywilny nie akceptowany z przyczyn rodzinnych, obyczajowych lub religijnych przestał być jedynym sposobem unormowania wzajemnych stosunków w małżeństwie, zabezpieczenia alimentacyjnego dobra wspólnych dzieci, a także wzajemnej pomocy jeżeli wymagają tego względy słuszności, ochrony majątku, słusznych praw oraz usunięcia przyczyn konfliktów między małżonkami.

W krajach, gdzie separacja w prawie świeckim funkcjonuje, wystarczający jest wyrok sądu świeckiego.

Separacja małżeńska zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego w odróżnieniu od prawa cywilnego umożliwia czynny udział w życiu sakramentalnym kościoła, korzystanie z sakramentów świętych oraz zgodnie z nauką kościoła katolickiego chroni trwałość i nierozzerwalność małżeństwa⁶⁷.

Instytucje separacji niezależnie od uzasadnienia światopoglądowego umożliwia usunięcie przyczyn konfliktu i powrotu do siebie, ponowne zorganizowanie stosunków osobistych, rodzinnych i majątkowych między małżonkami którzy w sensie formalnym nadal tworzą rodzinę.

⁶⁷ A. Sylwestrzak, *Skutki...*, s.37.

Upływ czasu separacji pomaga małżonkom w stworzeniu warunków do przemyśleń, podjęcia kroków do rozwiązania problemów i odbudowania więzi rodzinnych często doprowadzając do pojednania co stanowi pozytywną przesłankę zniesienia separacji.

Małżonkowie mogą zgodnie zdecydować o zwróceniu się do sądu o zniesienie separacji i ustanie wszystkich jej skutków, z tym że sąd musi jednocześnie rozstrzygnąć o władzy rodzicielskiej nad wspólnym dzieckiem czy dziećmi.

Separacja może pełnić również funkcje ułatwiającą uzyskanie po pewnym czasie rozwodu i być formą przygotowania dzieci małżonków do definitywnego rozstania się rodziców.

SUMMARY

Premises and results of legal separations in canonical law and in polish civil law

Premises are theme of article and results of legal separations in canonical law and in polish civil law, permutation is purpose and comparison as from divorce in civil law different institution and canonical.

Divorce must not be sole completion of crisis in relationship always, better and separation of spouse can be convenient solution. Majority marriage choose this form of legal separation exactly, as get her in court simply, lowest cost at incurring it, it says on benefit else, that she faces each other with greatest approval from part catholic ecclesiastical. So, divorce crosses out conjugal relationship in eyes ecclesiastical entirely, however, it is possible to endure separation and when period of misunderstanding will pass in relationship, retrieve marriage for life.

Separation is solution for persons often, which want to rest, legal interest presents simultaneously indemnifying. Separation presents alternative for divorce for persons, which from different respects, in religious it, they do not accept institution of divorce.

